

Міжнародна економіка

Олександр ШАРОВ

**ТРИЛЕМА
СТРАТЕГІЧНОГО ВИБОРУ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ**

Резюме

Представлено аналіз критеріїв вибору інтеграційного напрямку розвитку економіки України в контексті загальної стратегії розвитку в умовах сучасної глобалізації. Окремі питання цієї проблеми розглядало чимало авторів, зокрема І. Бураківський, А. Веселовський, А. Гончарук, К. Грищенко, С. Толстов, О. Шаповалова, Р. Шпек та ін. Вказано на суб'єктивні та об'єктивні вимоги стосовно різних інтеграційних стратегій і зроблено висновок щодо безальтернативності євроінтеграційному напрямку, який розуміється не як прагнення обов'язкового отримання повноправного членства в ЄС, а як забезпечення відповідності внутрішніх умов здійснення економічної діяльності європейським стандартам.

Ключові слова

Міжнародна економічна інтеграція, зона вільної торгівлі, ЄС, ЄврАзЕС, *acquis communautaire*.

© Олександр Шаров, 2012.

Шаров Олександр, докт. екон. наук, професор, Тернопільський національний економічний університет, Україна.

Класифікація за JEL: F15, F13.

Що б там не казали, а славнозвісна українська багатовекторність зумовлена самою парадигмою національного мислення, яка формувалася протягом століть під впливом двох визначальних чинників: історії та географії. Цікаво, що такий самий логічний зв'язок характерний і для наших меридіональних сусідів. Так, турецький учений і політик (міністр закордонних справ) А. Давутоглу писав, що «міжнародну поведінку країни визначають її геостратегічне положення та історична «глибина»¹. Подібне твердження про історію та географію як дві основні причини всіх російських проблем приписують і М. М. Карамзіну.

У нашому випадку сталося так, що сучасний географічний розподіл між Європою та Азією був відкорегований історичними факторами, внаслідок чого політичне розуміння такого розподілу значно наблизилося до його первісного значення. Справа в тому, що первісно визначення «Європа» та «Азія» використовували лише для розподілу на західне та східне узбережжя стародавнього водного шляху морями: Середземним – Чорним – Азовським². Здавалося б, на водних артеріях Дністра (Тираса), Південного Бугу (Гіпанісу), Дніпра (Борисфену) та Дону (Танаїсу) такий розподіл втрачав усякий сенс. Але саме тут пройшла не лише водна межа у вигляді однієї з найбільших у світі річок – Дніпра, а й повітряна межа, яка відповідає ізотермі січня: на схід від неї середня температура січня – негативна, а на захід – позитивна. Тут стикаються не лише повітряні, а і людські потоки: саме в цьому регіоні сходяться три світові релігії, які свого часу поставили перед складним вибором київського князя Володимира. А пізніше на тій самій лінії січневої ізотермі зустрілися два могутніх потоки осілої (землеробської) та кочової (скотарської) цивілізації. Велике зіткнення призвело до великого розколу: південно-західні простори не прийняли азійського диктату та інтегрувалися в європейське феодальне суспільство, тоді як північно-східні території, навпаки, не сприйняли європейського укладу життя й віддали перевагу союзу з імперією монголів.

¹ Цит. за : J. W. Walker «Architect of Power» – The Journal of International Security Affairs, No.18, Spring 2010.

² «Європа» – від фінікійського ereb – «місце, де заходить сонце», а «Азія» – від назви болотистої місцевості, яка дала також назву невеличкій західноанатолійській державі (відповідно на східному узбережжі Середземного моря).

Звісно, колишня єдність може викликати ностальгічні спогади про втрачену велику батьківщину, як і одвічний сум людини за втраченим раєм. Але протягом життя всі ми щось втрачаємо. Питання в тому, що ми отримуємо замість того.

Карл Великий теж об'єднав західноєвропейський етнос у єдиній державі, яка після його смерті була охоплена чварами й уже за три десятиріччя припинила своє існування. Її поділили між собою його онуки. І замість франків виникли французи та німці. Пізніше ці держави роздробилися на ще більшу кількість частин, з яких у міру прогресу західноєвропейської цивілізації, немовби з кубиків, склалися нові держави та нації. Саме це дало змогу отримати те культурне різноманіття, яке ми спостерігаємо і сьогодні. Саме це породило таке поняття, як права людини, яке логічно викристалізувалося з первісного права королів, потім – герцогів і графів, баронів, дрібної шляхти, окремих земель і міст, ремісничих цехів і купецьких гільдій...

Усього цього просто не могло бути (і не було!) в єдиній тоталітарній державі, сірій та похмурій. Усі західноєвропейські нації досягли високого рівня розвитку, тому що їм випала доля самостійно будувати «свій дім». Так мужніють селянські діти – вчорашні юнаки, які відділилися в самостійне господарство, з правами та відповідальністю за себе і своїх дітей...

Але так сталося, що ми не просто схильні до розподілу. Історія свідчить, що український народ постійно прагнув до єднання зі своїми сусідами і сам від цього відмовлявся. У результаті цього по нашій території пройшов «вододіл світоглядів»: уже в XVII сторіччі Україна опинилась у ситуації країни, «на схід від якої лежала країна з донедавно стовідсотково людської православною, натомість на захід – зі стовідсотково католицькою»³. А на Україні ці світогляди змішались, як води Індійського та Атлантичного океанів, утворюючи навколо мису Доброї Надії одне з найнебезпечніших місць для судноплавців.

Здається, що *розподільча смуга*, яка проходить по нашій території, знаходить свій вияв у соціальному житті у схильності до одночасного приєднання до спільнот, які виключають одна одну, наслідком чого стає роз'єднання України або надмірно затягнутий у часі вибір – такий собі «*Буріданів комплекс*». «Невизначеність, однак, не обмежується зовнішньополітичною (геополітичною) сферою, але є присутньою, і це природно, у зовнішньоекономічній (геоекономічній) сфері, тому що більшість великих міжнародних економічних проектів є продовженням фундаментальних геополітичних концепцій»⁴.

³ Gudzyk K. «Grzech świata chrześcijańskiego» – W ks.: «Wojny a Pokój» – Ed. L. Iwszyna, Kijów, 2004, s. 160.

⁴ Олексій Гавриш «ЄврАзЕС і європейський вибір України» – <http://www.db.niss.gov.ua/docs/polmil/113.htm>.

Саме в цьому контексті стає зрозумілим вагання (або, краще сказати, «коливання») українського суспільства (а не лише владних структур) стосовно визначення напрямку нашої самоідентифікації у глобальних структурах сьогоденного світу. На жаль, як засвідчують фахівці та безпосередні учасники процесу, «на сьогодні можна констатувати, що за 20 років країні так і не вдалося реалізувати жодної з чинних у різні часи та за різних соціально-економічних умов інтеграційних стратегій»⁵.

Образно висловлюючись, стоїть собі Україна, як стародавній витязь на роздоріжжі, та читає напис на великому камені: «На Захід підеш – втратиш російський ринок. На Схід підеш – втратиш перспективи модернізації. А на місці стоятимеш – знову втратиш час».

В економічних термінах цю трилему може бути описано таким чином.

Існують три можливих варіанти відповіді України на глобалізаційні виклики (якщо розглядати лише ті з них, які реальні на найближчі десятиріччя): європейська інтеграція, приєднання до Євразійського Союзу та спроби «самостійного плавання», тобто подальшого розвитку своєї економіки поза наявними інтеграційними об'єднаннями.

Для кращого розуміння суті трилеми необхідно внести деякі пояснення, враховуючи пораду психологів: «Якщо дослідники хочуть бути певними, що кажуть про одне й те саме, вони повинні домовитися про визначення».

Отже, домовимось, що «*європейська інтеграція*» не рівнозначна приєднанню до *Європейського Союзу*. Членство в ЄС повинно ставитись як кінцева та логічна мета цього процесу, утім, успіх у його розвитку буде «зараховано» за умови досягнення повної/достатньої адаптації до цінностей та стандартів, прийнятих у країнах ЄС (маючи на увазі як *acquis communautaire*, так і принцип верховенства права, професійні кодекси поведінки та моральні цінності). Підтвердженням такого досягнення може бути його визнання з боку ЄС у вигляді підписання угоди про приєднання, або офіційного запрошення до приєднання, або фактичного визнання повної адаптації (створення зони вільної торгівлі та запровадження безвізового режиму або, навіть, приєднання до Шенгенської зони тощо). Таким чином, «європейська інтеграція» може мати результатом досягнення статусу таких країн, як Швейцарія або Норвегія.

З євразійським вибором ситуація виглядає дещо інакше. Річ у тім, що як інтегральна частина колишнього СРСР та Російської імперії (простори яких є виключним ареалом існування Євразійського Союзу під будь-якими назвами) Україна а рїогї відповідає необхідним та достатнім вимогам визнання як суб'єкта цього Союзу. Інакше кажучи, хоч юридично Україна не

⁵ Гончарук А., Усенко О. Регіональна торговельно-економічна інтеграція України та ЄС: стан, проблеми і перспективи // Міжнародна економічна політика. – 2011. – № 12, 13. – С. 98.

вступала до ЄврАзЕСу, наші цінності та стандарти повністю/достатньо адаптовані до цінностей і стандартів, прийнятих у країнах-засновниках цього Союзу. Однак, на відміну від євроінтеграції, у даному випадку проблему не можна вважати вирішеною, адже однією з цінностей цього інтеграційного об'єднання є повна та одностайна підтримка «керівних рішень», що вимагає, серед іншого, публічну демонстрацію своєї лояльності. А отже, *приєднання до Євразійського Союзу є важливішою вимогою, аніж відповідність за суттю та духом абсолютній більшості цінностей та стандартів*. Тільки за таку демонстрацію головні спонсори ЄврАзЕСу готові надавати торгові преференції та здійснювати стратегічні інвестиції. Як відомо, «хто платить, той і замовляє музику». А «симфонія» – це саме той твір, повсякденного виконання якого очікують від «євразійського оркестру».

Нарешті, слід мати на увазі, що *варіант подальшого економічного розвитку поза інтеграційними об'єднаннями не означає перехід до автаркії*, тобто повного самозабезпечення економіки та її замкнутості щодо зовнішнього світу. Цілком зрозуміло, що автаркія не відповідає очікуванням та намірам українського суспільства (політичний фактор) і, за чинної структури національної економіки, не може забезпечити навіть низького рівня розвитку народного господарства (економічний фактор).

Визначившись з основними поняттями, спробуємо проаналізувати можливості та перспективи вибору напрямку подальшого економічного розвитку країни, виходячи з можливості неприреченості такого вибору.

Дослідники визначають три фактори привабливості Європейського Союзу для нових членів: економічне підґрунтя, перевагу правових принципів та демократичний характер прийняття рішень. «Така оригінальна комбінація прагматизму та принципів допомагає Союзу вижити у кризах, зберігати добре обличчя, єдність та цілі»⁶.

Погоджуючись із цим загальним визначенням, спробуємо, однак, з'ясувати, про які саме цінності та стандарти йдеться, коли говорять про євроінтеграцію, і наскільки вони бажані та досяжні для української економіки та суспільства загалом. Перше, що привертає увагу дослідника, – це стандарти, які «лежать на поверхні» – макроекономічні критерії членства в Європейському Союзі. Як відомо, Копенгагенські критерії, які обумовлюють можливість приєднання до ЄС, містять політичні та економічні вимоги.

«Група **економічних критеріїв** має дві складові частини – існування дієвої ринкової економіки; спроможність упоратися з ринковими силами та тиском конкурентного середовища в межах Європейського Союзу, виконання кожної з яких оцінюють на основі аналізу низки чинників.

1) Існування дієвої ринкової економіки:

⁶ R. Shpek «Ukraine- the EU from Cooperation to Integration» – Transition: Visions and Reality, Warsaw, 2001, p. 225.

- встановлення рівноваги між попитом та пропозицією має досягатись у результаті вільної взаємодії ринкових сил; лібералізація цін і торгівлі;
- відсутність значних перешкод для входу на ринок (створення нових підприємств) та виходу з нього (банкрутство, ліквідація);
- наявність відповідного законодавства, у тому числі регулювання прав власності; дотримання законів та виконання контрактів;
- досягнення макроекономічної стабільності, у тому числі відповідної стабільності цін, усталеності державних фінансів та платіжного балансу;
- наявність широкого консенсусу щодо основ економічної політики;
- достатня розвиненість фінансового сектора для спрямування накопичених коштів та заощаджень на інвестування виробництва.

Оскільки вищезазначені фактори є основою будь-якої ринкової економіки, то виконання цієї складової економічних критеріїв повинно бути здійснено ще до початку переговорів про вступ.

2) Спроможність впоратися з ринковими силами та тиском конкурентного середовища в межах Європейського Союзу:

- наявність дієвої ринкової економіки з рівнем макроекономічної стабільності, достатнім для того, щоб суб'єкти економічної діяльності приймали рішення в умовах стабільного і передбачуваного клімату;
- достатня кількість, і за належну ціну, людських і матеріальних ресурсів, у тому числі інфраструктура (енергопостачання, телекомунікації, транспорт тощо), освіта і дослідження, а також перспективи діяльності в цій сфері;
- ступінь впливу політики уряду і законодавства на конкурентоспроможність за допомогою торговельної політики, політики конкуренції, надання державної допомоги, підтримки малих та середніх підприємств тощо;
- прогрес, досягнутий у реструктуризації підприємництва;
- рівень і темпи торговельної інтеграції держави-кандидата з ЄС, досягнутий напередодні розширення (обсяг і структура торгівлі з державами-членами);
- достатня частка малих фірм у структурі економіки, почасти завдяки тому, що малі фірми, як правило, отримують більшу вигоду від спрощеного входження в ринок і почасти через те, що домінування

великих фірм може означати більшу інертність у пристосуванні до умов ринку»⁷.

Якщо ми звернемо увагу на вимоги «першого пакету», то зможемо констатувати, що у *принципі* вони відповідають загальнопроголошеним цінностям українського суспільства. Щоправда, ступінь виконання цих критеріїв залишається дуже різною: якщо наявність широкого консенсусу щодо основ економічної політики можна констатувати вже зараз (за умови «винесення за дужки» особливої думки комуністів), то досягнення ринкової рівноваги або макроекономічної стабільності ще вимагає напруженої роботи. Необхідність забезпечення відсутності значних перешкод у створенні підприємницьких структур повністю поділяється у ділових та владних колах офіційно. Утім, на практиці чергові спроби спрощення регуляторних вимог завершується поверненням до старих правил або навіть посиленням бюрократичного тиску (*red tape*). І причинами цього можна вважати не лише корпоративні інтереси багаточисельного адміністративного апарату, а й незацікавленість монополістичних ринкових структур у посиленні конкуренції з боку малого та середнього бізнесу. І, з огляду на це, необхідно розглянути такі суспільні цінності, як роль держави в економіці та роль середнього класу в житті країни. Внаслідок історичних традицій померлих поколінь, які, за висловом К. Маркса, «як кошмар тяжіють над розумом живих»⁸, ми не можемо відмовитися від надмірного, всеосяжного патерналізму у своїх відносинах із державою, визнаючи *de facto* свою повну економічну залежність від адміністративного апарату, який на словах вже навчилися називати «найманою робочою силою платників податків». А це відбувається, передусім тому, що в країні не знайшлося політичної сили (серед тих, які періодично змінювалися у владі), яка насправді була б зацікавлена у створенні середнього класу. У результаті частка малого та середнього бізнесу в загальному обсязі вироблених товарів та послуг в Україні впала до 14,2 %, тоді як досягнення середніх європейських показників вимагає її збільшення майже у чотири рази. На жаль, така тенденція характеризує не лише реальні пріоритети влади, а й відсутність «соціального замовлення» на створення середнього класу, який, у свою чергу, віддає перевагу не активній боротьбі, а втечі в «тінь» або за кордон.

Фактично в зародковому стані вже протягом багатьох років залишається інституційний розвиток ринку капіталу. Його головна складова частина – фондовий ринок, – протягом багатьох років не може перерости з більш-менш привабливого спекулятивного майданчику в хоча б національний механізм залучення інвестиційних ресурсів. У зв'язку з цим українські корпорації, використовуючи холдинг компанії, зареєстрованої за кордоном, здійснюють розміщення своїх акцій (IPO) здебільшого у Варшаві, Відні або Лондоні. У

⁷ Копенгагенські критерії. – Дніпропетровська обласна універсальна наукова бібліотека. Центр Європейської Інформації. – Дніпропетровськ, 2007. – С. 5–6.

⁸ Маркс К. Вісімнадцяте брюмера Луї Наполеона / Маркс К. і Енгельс Ф. Твори. – Т. 8. – С. 115.

2011 році таким чином було залучено 3 млрд дол., у 2012 – передбачається вже 4 млрд дол. А ось здійснення IPO на українському ринку у 2012 році планують лише розпочати. При цьому усі експерти, здається, дійшли консенсусу лише в одному питанні: гроші в Україні є, і гроші великі. А ось механізм їх акумуляції та перетворення в інвестиційний капітал розбудувати не вдається. І не тому, що невідомі теоретичні або практичні аспекти такої роботи, а тому, що цьому заважає серйозний конфлікт інтересів: чинний ринок працює, швидше, в реверсному режимі, даючи змогу здійснювати непрозорі розрахунки з купівлі-продажу цінних паперів за кордоном, наслідком чого є виведення капіталу (насамперед, у формі прав корпоративної власності) з України.

Але згадані вище проблеми принаймні обговорюються, і можна сподіватися на те, що загальносуспільний інтерес з часом таки приведе до суттєвих змін та вирішення цих проблем у формі, прийнятній з точки зору відповідності Копенгагенським критеріям. А ось проблеми власності залишаються поза межами активних економічних дискусій. Водночас для нашої економіки ця проблема має, у прямому сенсі, життєве значення. Ідеться про правовий нігілізм щодо прав власності, зумовлений, знову ж таки, історичним розвитком держави. Враховуючи наш досвід будівництва комуністичного суспільства, який базується на повному запереченні приватної власності й, відповідно, її безумовній конфіскації, ми насамперед повинні були б зробити те, що зробили всі без винятку постсоціалістичні країни «європейської орієнтації» – провести реституцію приватної власності. Процедура не дуже приємна з точки зору короткострокових політичних перспектив, але абсолютно необхідна, маючи на увазі перспективи середньо- та довгострокові. В усякому випадку, розраховувати на повагу до прав нових власників доволі важко, поки таку повагу не продемонстровано до прав власників попередніх. Пересвідчитися в цьому дають змогу численні рейдерські історії.

Що стосується «другого пакету» критеріїв, то з ними ситуація набагато простіша, з огляду на неможливість їх забезпечення (про що, взагалі, можна буде говорити лише після виконання «домашнього завдання», передбаченого «першим пакетом»), а відсутність серйозних заперечень щодо сприйняття цих цінностей та стандартів. (З певними зауваженнями щодо розходження «між словом і ділом» у питаннях державної підтримки освіти та науки, а також малого та середнього підприємництва.)

Таким чином, можна зробити висновок стосовно того, що політика євроінтеграції (у сенсі приведення реалій економічного життя в країні до основних стандартів ЄС) загалом співпадає з реальними інтересами українського суспільства незалежно від можливостей та необхідності подальших кроків щодо повноправного членства в Європейському Союзі. Адже певні, хоч і достатньо серйозні протиріччя (конфлікти інтересів) з цими стандартами при таманні не всьому суспільству, а лише частині (хоч і достатньо впливовій) її ділової спільноти. Утім, і ці протиріччя не носять довгострокового характеру, оскільки після переходу суб'єктів конфлікту на новий, вищий етап розвитку в

них виникає об'єктивна потреба приведення відносин у відповідних галузях до загальноєвропейських стандартів. Таким чином, досягнення повної гармонії української та загальноєвропейської системи цінностей в економічній сфері – це лише питання часу.

Інакше виглядає ситуація з євразійською інтеграцією. У цьому випадку не йдеться про необхідність відповідати якимось критеріям, оскільки завдання полягає в тому, щоби «подолати тенденції штучної (в силу політичних реалій, які склалися після розпаду СРСР) дезінтеграції...». Тобто «стосовно ЄврАзЕС правильніше говорити не про формування, а про відновлення ЄЕС»⁹ – єдиного економічного простору. Тобто, йдеться про те, щоб відновити економічні умови, які існували в єдиній державі (з «поправкою» на ринковий характер відносин).

Привертає, однак, увагу той факт, що як один з головних аргументів прибічниками такої реставрації висувається необхідність відновлення розірваних коопераційних зв'язків, які склалися між підприємствами за часів СРСР. Вважається, що від 25 до 50 % падіння виробництва в країнах колишнього Союзу сталося саме внаслідок розірвання цих зв'язків. Проте, у перші роки існування СНД не було жодних адміністративних або політичних причин для розірвання коопераційних зв'язків. Більш того, уряд України, наприклад, приймав спеціальні рішення щодо різних фінансових заходів у системі розрахунків та кредитуванні, спрямовані на підтримання таких зв'язків. Головною (а в більшості випадків, єдиною) причиною їх розірвання була економічна недоцільність, яка, у багатьох випадках, була зрозумілою й у радянські часи: нераціональні схеми постачання сировини, енергії та запасних частин, а також переселення робочої сили були предметом критичних виступів у пресі та на урядових засіданнях. Утім, у рамках адміністративно-планової системи розбудова економічно обґрунтованих зв'язків була неможлива в принципі. Водночас ринкові сили доволі швидко привели до повного руйнування старих коопераційних зв'язків і розбудови нової системи розподілу праці. Більш того, за ринкових умов (на збереженні яких наголошують прибічники створення ЄврАзЕС) і зараз не існує бар'єрів для міжнародної кооперації, яку успішно розвивають підприємства України як з країнами ЄврАзЕС, так і з іншими країнами світу.

З огляду на це, даний аргумент, швидше за все, можна віднести до суто пропагандистської складової проекту ЄврАзЕС. Чого не можна сказати про цілий комплекс заходів щодо фактичного згортання внутрішнього ринкового регулювання з метою:

⁹ Глазьев С. Ю. Евразийская экономическая интеграция в условиях глобализации. Тезисы к докладу / Материалы Международной конференции «Риски экономической дезинтеграции и поиск новых форматов взаимодействия между Украиной и Евразийским Союзом», Киев, 11.04.2012.

- формування загального ринку товарів на основі рішень національних органів регулювання, узгоджених у межах митного союзу (скасування митних та технічних бар'єрів, у тому числі експортних мит, нетарифних торгових обмежень тощо);
- створення загального ринку послуг, що передбачає надання національного режиму підприємствам сфери послуг – резидентам країн Союзу: уніфікацію вимог, взаємне визнання сертифікатів і ліцензій тощо;
- проведення єдиної антимонопольної політики, включаючи питання природних монополій і забезпечення вільного руху прав інтелектуальної власності;
- забезпечення вільного руху робочої сили, що вимагає врегулювання правового статусу громадян однієї держави-члена Союзу, які постійно проживають на території іншої держави-члена Союзу, а також вільного доступу до освіти та професійної підготовки і взаємного визнання дипломів про освіту;
- формування єдиного ринку капіталу, яке означає не лише вільний доступ до джерел фінансування, а й гармонізацію норм валютного регулювання, у тому числі створення єдиного валютного ринку та перехід на розрахунки в національних валютах;
- нарешті, логічним завершенням такої реставрації повинна стати уніфікація норм регулювання, а також формування інститутів здійснення єдиної економічної політики.

Як прямо зазначають прибічники такого проекту, «Євразійська економічна комісія повинна отримати повноваження щодо ініціювання та прийняття рішень без обов'язкового узгодження з національними урядами»¹⁰.

«Ще одним елементом Єдиного економічного простору, – на думку дослідників, – може стати створення єдиної валютної системи або збереження незмінних курсів національних валют країн, що входять до нього, відносно одна одної. (...) Такий варіант призводить до скорочення експорту України та Білорусі та збільшення ними імпорту з інших країн, тобто до погіршення зовнішньоторговельного сальдо»¹¹.

Якщо ж, виходячи з досвіду попередніх переговорів та спроб відновлення єдиного валютного простору на початку 1990-х років, зауважити, що під логічним завершенням процесу використання в розрахунках національних валют насправді мають на увазі перехід на єдину валюту (до того ж, не

¹⁰ Там само.

¹¹ Украина и Таможенный Союз. Доклад № 1, 2012. – Центр интеграционных исследований. – СПб., 2012. – С. 16.

спільну, а російську), то можна впевнено констатувати, що результатом такого «відновлення» буде повна втрата країнами-членами Союзу свого економічного суверенітету. Що, власне, і є справжньою логічною метою реставрації радянської системи (з ринковим обличчям). Адже просте добровільне забезпечення відповідності внутрішніх правил та стандартів умовам, які існують у ЄврАзЕС, без формального прийняття на себе зобов'язань щодо їх виконання (тобто, членства в Союзі), яке кілька разів пропонувала українська влада (варіант «3+1») не сприймається як євразійська інтеграція (на відміну від європейської). А втім, якщо серйозно сприйняти запевнення тих, хто стверджує, що Євразійський Союз має наміри використати найкращі напрацювання ЄС, то варіант добровільного забезпечення відповідності нормам ЄврАзЕС повинен практично співпадати із забезпеченням аналогічної відповідності нормам ЄС і, таким чином, означатиме співпадіння європейського та євразійського векторів інтеграції. Наскільки це реально – залежить від реальності адекватності норм та стандартів обох Союзів. Спроби встановлення технічних стандартів, які суттєво відрізнялись би від тих, які прийняті в ЄС (натяки на це можна побачити в історії «сирної війни»), свідчать про те, що на цьому шляху можна зустріти безліч несподіванок. У зв'язку з цим, розробка та прийняття конкретних технічних стандартів в окремих галузях виробництва зараз повинні бути в центрі уваги дослідників, оскільки саме в деталях, як відомо, можуть критися причини майбутніх конфліктів.

Принагідно можна звернути увагу на неприйнятність як аргумента щодо необхідності приєднання України до ЄврАзЕС твердження про те, що продукція українських виробників, неконкурентоспроможна на ринку ЄС, легко знаходиться збут на ринку ЄврАзЕС. Вочевидь, така аргументація носить швидше пропагандистський характер, оскільки маркетингові дослідження вказують на те, що: I) ринок ЄврАзЕС давно вже став полем гострої конкуренції між постачальниками з усього світу (у тому числі, з Європейського Союзу, частка якого в зовнішньоторговому обороті Росії перевищує 50 %) та II) товаровиробники країн-членів ЄврАзЕС давно вже помітно модернізували своє виробництво й упевнено витримують конкуренцію на світовому ринку. Конкурентна боротьба на цьому ринку, поза сумнівом, буде лише загострюватися. Особливо, беручи до уваги вступ Росії до Світової організації торгівлі та ймовірне створення зони вільної торгівлі між Росією та ЄС (переговори про яку ще у 2006 році було домовлено розпочати після вступу РФ до СОТ). Отже, розглядаючи проблеми євразійської інтеграції, ми все одно виходимо на поради експертів, підготовлені у зв'язку з інтеграцією європейською: «Структурні особливості української зовнішньої торгівлі повинні бути радикально змінені в процесі інноваційної реновації української економіки»¹². Таким чином, знову-таки, вимоги щодо необхідності модернізації українського

¹² Strategy of the economic and social development in Ukraine (the years 2004–2015) «Towards European Integration»/ A. S. Galchynsky, V. M. Geyets and others. – Kyiv: NISS, 2004. – P. 319.

виробництва, а також диверсифікації асортименту та покращення якості експортованих товарів співпадають при обох можливих напрямках інтеграції – європейському та євразійському.

Привертає увагу той факт, що історичні та географічні фактори (так само, як політичні та економічні) не залишають Україні іншого реального вибору. Регіонально Україна може приєднатися лише до одного з двох повноцінних союзів – наявного ЄС або ЄврАзЕС (який ще перебуває у стадії формування). Тобто, приєднання України, наприклад, до Організації Чорноморського економічного співробітництва не розглядають як альтернативний варіант, а вважають лише допоміжним або проміжним етапом інтеграції в будь-якому напрямку. І, звісно, ніщо не заважає розглядати таке членство як перешкоду самостійному, «позаінтеграційному» розвитку української економіки.

Як уже відзначалося вище, позаінтеграційний розвиток не повинен розглядатися як спроба ізоляціонізму, а, навпаки, вимагає додаткових зусиль щодо адаптації національної економіки до умов сучасної глобалізації. У цьому зв'язку вважаємо за необхідне серйозніше поставитися до завдання, сформульованого Президентом України в його Посланні до Українського народу 3 червня 2010 року, яке полягає в необхідності «увійти в число провідної «двадцятки» світу як сучасна держава з конкурентною економікою XXI століття»¹³.

Поняття «провідної двадцятки» передусім асоціюється з так званою «групою двадцяти» (G-20), яку деколи (особливо в російськомовних джерелах) називають «Великою Двадцяткою». Членами «двадцятки» є Австралія, Аргентина, Бразилія, Великобританія, Німеччина, Індія, Індонезія, Італія, Канада, Китай, Корея, Мексика, Росія, Саудівська Аравія, США, Туреччина, Франція, ПАР, Японія і Європейський Союз. Утім, навіть первісний аналіз складу цієї групи (створеної в 1999 році з метою обговорення проблем глобальної економіки на рівні міністрів фінансів та голів центробанків) свідчить про те, що, напевно, чи всі країни-члени можуть бути віднесені до провідних світових держав. Швидше, вони самі представляють різні групи країн, у тому числі країни, що розвиваються. З іншого боку, формально до «групи 20» не входять високорозвинуті європейські країни (які загалом представлені Європейською Комісією). З іншого боку, таке посереднє представництво в «двадцятки» мають і невеликі країни-члени ЄС, економічний потенціал яких не дає їм змоги самим претендувати на входження до «провідної двадцятки».

Для оцінки ступеня економічного розвитку деколи використовують показник рівня ВВП на душу населення. Однак за цим показником до «провідної двадцятки» повинні бути віднесені такі маленькі країни, як Катар, Сінгапур, Бруней, Ісландія, Бахрейн тощо; водночас формально не проходять Са-

¹³ Послання Президента України Віктора Януковича до Українського народу. – Офіційне видання. Національний інститут стратегічних досліджень. – Київ, 2010. – С. 8.

удівська Аравія (39 місце), Аргентина (51), Росія (52), Мексика (61), Бразилія (74), Південно-Африканська Республіка (78) та Індонезія (122). Україна посідає в цьому рейтингу 100 позицію (за різними оцінками, 100–102 місце, у тому числі залежно від використання показника ВВП – номінального або за паритетом купівельної спроможності). Таким чином, український показник формально навіть кращий, ніж в одного з членів «групи 20» – Індонезії (6,7 тис. дол. проти 4,3 тис. дол.).

Враховуючи це, слід звернутися до показника загального обсягу ВВП, за яким (за різними оцінками, а також залежно від використання показника ВВП – номінального або за паритетом купівельної спроможності) до двадцятки «провідних країн» безумовно належать США, а також такі країни, як Австралія, Бразилія, Велика Британія, Індія, Індонезія, Іспанія, Італія, Канада, КНР, Корея (Південна), Мексика, Німеччина, Росія, Туреччина, Франція та Японія. Залежно від оцінки обсягу ВВП на приналежність до «двадцятки» також можуть претендувати Нідерланди, Польща, Швейцарія та Швеція. Обсяг ВВП зазначених країн коливається від 15 трл дол. до 500 млрд дол. Україна (з показником у 140 млрд дол. посідає 51–53 місце.

З цього можна зробити висновок, що для того, щоб за узагальнювальним показником ВВП претендувати на входження до «провідної двадцятки» через 10 років Україна повинна мати показник обсягу ВВП на рівні 750 млрд дол., або 15–17 тис. дол. на душу населення. Для досягнення такого результату необхідно буде забезпечувати щорічні темпи росту економіки на рівні 8–9 % (з розрахунку, що середньосвітове зростання становитиме лише 5–4 %).

Такі показники ВВП приблизно співпадають з оцінками Нобелівського лауреата, проф. М. Спенса, який вважає, що рівня так званих розвинутих країн можуть досягти країни, у яких живе 75 % населення планети, за умови забезпечення ВВП на душу населення понад 20 тис. дол.¹⁴.

Крім того, слід враховувати, що помітний вплив на визнання України як «провідної країни» матимуть деякі інші показники її розвитку, зокрема, індекс конкурентоспроможності, індекс розвитку людського капіталу, ефективність діяльності суспільних інституцій тощо.

Таким чином, на нашу думку, цілком слушною є точка зору посла Німеччини в Україні Г.-Ю. Гаймзюта, який, згадавши мету, котру поставив Президент України В. Ф. Янукович (увійти до 20 найбільш економічно розвинених країн), зауважив: «Вона амбіційна, але досягти її цілком можливо. Однак існує ще одна мета – піднятися вище в рейтингах економічної та інвестиційної привабливості, боротьби з корупцією тощо. У цих сферах прогрес в Україні наразі не настільки великий, щоб рухатися швидше порівняно з іншими краї-

¹⁴ Road Map to an Economic Marvel. Interview with M. Spence. – The Ukrainian Week, # 3, (26) March 2012. – P. 24.

нами»¹⁵. Прискорення ж руху в цьому напрямку можна досягти, адаптуючи власну економічну систему (її нормативно-правові та інституційні складові) до стандартів ЄС. Навіть якщо така робота з формальної точки зору і не буде безпосередньо пов'язана з намірами або планом дій щодо вступу України до Європейського Союзу. Більш того, «позаінтеграційний» розвиток України на основі євроінтеграційного «порядку денного» може забезпечити Україні можливість зайняти місце тієї геополітичної «противаги», яке забезпечить «стратегічну рівновагу як шанс України в багатополлярному світі»¹⁶. Хоча, вочевидь, «не факт, що українське «стратегічне балансування» задовольнить тих, між ким Україні пропонується балансувати, або, що в Україні як «комунікаторі» відчувають потребу ті, між ким Україна збирається стати «комунікатором»¹⁷. Для того щоб отримати такий статус в очах міжнародних партнерів, Україні необхідно мати «додаткову вартість». «Зрозуміло, що не зумівши розбудувати повноцінну комунікацію ані з Заходом, ані зі Сходом, зараз напевно чи найбільш підходящий момент стати між ними «комунікатором»¹⁸. Більш того, навіть, якби Україна і розбудувала такі зв'язки попит на послуги посередника виник би лише в тому випадку, якби Схід і Захід «не розмовляли один з одним». На щастя для всіх, часи «холодної війни» позаду і світова комунікація відбувається напряду. Отож, «додаткова вартість», у даному випадку, може виникнути, наприклад, якби Україна змогла побудувати особливі відносини з тими країнами та регіонами, які можуть мати «додаткову цінність» для Європейського Союзу, але до розбудови прямих відносин з якими в ЄС «не доходили б руки» (з об'єктивних або суб'єктивних причин»). Насамперед, це може стосуватися деяких країн групи BRICS, а саме Бразилії (з якою Україна має доволі добрі економічні стосунки) та Південної Африки (маючи на увазі не лише ПАР, а й Анголу і Мозамбик, які поки що доволі ризикові для європейського бізнесу, але їх доволі успішно освоюють пострадянські бізнесмени). Забезпечивши серйозну кооперацію з цими країнами сьогодні, завтра можна розраховувати «на їх плечах» увійти до клубу «Великої двадцятки» (членами якого вони вже є) і претендувати на те, щоб не напрошуватися, а бути запрошеними до «клубу» ЄС.

Усе це дає змогу зробити висновок, що стратегічно (за умови необхідності забезпечення переходу країни з розряду «ринків, що розвиваються», до категорії розвинутих країн) Україна не має альтернативи подальшому соціально-економічному розвитку на основі функціональних та інституційних стандартів, прийнятих у країнах ОЕСР і, насамперед, країнах – членах ЄС. При

¹⁵ Кравченко В., Силіна Т. Кnyha skarg I propozyzii // Дзеркало тижня. Україна. – 2012. – № 16. – 28 квітня. – С. 4.

¹⁶ Грищенко Г. Стратегічна рівновага як шанс України у багатополлярному світі // Дзеркало тижня. Україна. – 2012. – № 9. – 09 березня. – С. 1.

¹⁷ Павлюк О. Про модернізацію, євроінтеграцію, рівновагу та еквілібристику // Дзеркало тижня. Україна. – 2012. – № 14. – 14 квітня. – С. 5.

¹⁸ Там само.

цьому дії, спрямовані на придбання членства в ЄС, ЄврАзЕС або збереження «status quo» як «глобального гравця», який має намір протягом тривалого часу утримуватися від глибокої інтеграції в рамках якого-небудь регіонального об'єднання матимуть важливе, але лише тактичне значення, не змінюючи суті реформ, які необхідно здійснити.

У зв'язку з цим можна згадати т. зв. «політичну трилему світової економіки» турецького економіста Д. Родріка, яка стверджує, що жодна держава в сучасних умовах на практиці не може забезпечити досягнення більш ніж двох із зазначених цілей: «глибокої економічної інтеграції», «збереження національного суверенітету» або «забезпечення демократичного ладу». Отже, власне вибір комбінації «два з трьох», який найбільшою мірою відповідатиме національним інтересам та реальному розкладу політичних сил у країні та становитиме суть тактичних кроків української влади і громадянського суспільства найближчими роками.

Завершуючи аналіз проблеми, необхідно звернути увагу на висновок, який зробили за результатами ґрунтовного дослідження експерти Німецької консультативної групи ще в 1998 році: «Україна насправді перебуває на перехресті між шляхом проведення систематичної реформи до ринкової економіки та між можливістю повернення до пострадянських умов»¹⁹. На жаль, у силу суб'єктивних та об'єктивних причин необхідні та передбачені реформи, здебільшого, не завершені до цього часу. Таким чином, вибір інтеграційного шляху все ще залежить від вибору ринкової реформи: рівень її послідовності та завершеності майже автоматично визначатиме привабливість для України того чи іншого інтеграційного сценарію залежно від її готовності посісти відповідне місце в глобальній економіці.

Стаття надійшла до редакції 6 червня 2012 р.

¹⁹ Україна на роздоріжжі / За редакцією А. Зіденберга і Л. Хоффманна. – К. : Фенікс, 1998. – С. XIII.